

Ільїна Н. М.

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ ВИМІРИ ТВОРЧОЇ УЯВИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

У статті здійснено теоретичний аналіз та систематизацію наукових підходів до вивчення психологічних особливостей творчої уяви студентської молоді. Актуальність дослідження зумовлена сучасними викликами, з якими стикається Україна: системна криза в різних сферах суспільного життя потребує пошуку інноваційних шляхів соціально-економічного розвитку, впровадження новітніх технологій та креативних стратегій вирішення нагальних проблем. Обґрунтовано, що вік студентської молоді є сенситивним періодом для розвитку творчої уяви, оскільки він стає фундаментом для формування професійної ідентичності, особистісної самосвідомості та стратегічного життєвого проєктування. Визначено взаємозв'язок між творчою уявою та трансформацією мисленнєвих процесів. Розглянуто перехід від абстрактно-логічного до постформального мислення, де творча уява виступає інструментом побудови гіпотез та генерування принципово нових ідей. Проаналізовано вплив емоційної чутливості, емпатії та внутрішньої мотивації на інтенсивність імажинативних процесів. Доведено, що творча уява студентської молоді базується на балансі між емоційною насиченістю образів та їх когнітивною підконтрольністю. Виявлено вплив творчої уяви на розширення соціальних ролей та розвиток комунікативної компетентності. Творча активність сприяє структуруванню внутрішнього світу особистості, що дозволяє надавати будь-якій діяльності професійного чи особистісного характеру ознак креативності. Охарактеризовано чинники освітнього середовища закладу вищої освіти, які стимулюють розвиток творчого потенціалу майбутніх фахівців. Підкреслено, що накопичений досвід спільної діяльності та соціальної взаємодії стає ресурсом для активізації внутрішньої активності студентської молоді, що є необхідною умовою його успішної самореалізації в умовах невизначеності.

Ключові слова: освітнє середовище, професійна ідентичність, самореалізація, студентська молодь, творча уява.

Постановка проблеми. Проблематика творчості та творчої особистості традиційно набуває особливої актуальності у кризові періоди, коли постає необхідність пошуку нових шляхів соціально-економічного розвитку та впровадження креативних підходів. Це безпосередньо стосується сфери освіти, де формування творчої особистості розглядається як розвиток сутнісного ядра людини. Творча особистість – це суб'єкт, здатний до створення оригінальних і суспільно значущих продуктів завдяки інтелекту, уяві та нестандартному баченню світу. Така особистість здатна конструктивно вирішувати складні завдання, що виникають у професійній діяльності та повсякденному житті. Оскільки фундаментом творчого процесу є творча уява, виникає гостра потреба в її дослідженні та пошуку шляхів оптимізації. Особливого значення це питання набуває в студентській молоді – періоді інтенсивного

розвитку когнітивної сфери, професійної ідентичності та самореалізації. У цьому контексті творчість стає невід'ємною від проявів уяви, виступаючи інструментом вирішення фахових завдань та прогнозування майбутньої кар'єри. Без розвинутої уяви неможливо забезпечити конкурентоспроможність фахівця в сучасному динамічному світі. Попри значну кількість наукових праць, аналіз психолого-педагогічних джерел свідчить, що увага дослідників здебільшого зосереджена на ранньому та середньому онтогенезі. Водночас особливості розвитку творчої уяви студентської молоді потребують подальшого уточнення та систематизації. Саме це зумовлює необхідність ґрунтовного вивчення психологічних характеристик творчої уяви в цей віковий період.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема уяви посідає чільне місце у наукових здобутках як вітчизняних, так і зарубіжних

психологів. Різномасштабність цього феномену зумовила формування кількох ключових напрямів дослідження.

Українська психологічна школа. Вагомий внесок у вивчення природи та механізмів уяви зробили Л. Балацька, І. Біла, В. Клименко, В. Моляко, В. Роменець, Л. Шрагіна, С. Яланська та інші. Зокрема В. Моляко зосереджувався на внутрішніх процесах та стратегіях творчого мислення. В. Роменець обґрунтував цілісну філософсько-психологічну систему становлення творчої особистості. О. Кульчицька досліджувала взаємозв'язок стратегій творчого пошуку з феноменом обдарованості.

Фундаментальні підходи до розвитку психічних процесів. Теоретичні засади розвитку уяви, тісно пов'язані з мисленням та діяльністю, висвітлені у працях О. Брушлинського, Л. Виготського, П. Гальперіна, В. Давидова, О. Дяченко, Р. Натадзе, С. Рубінштейна та інших. Л. Виготський детально проаналізував онтогенез уяви в дошкільному віці. П. Гальперін, В. Давидов інтерпретують творчу уяву як універсальну здатність, що цілеспрямовано формується в процесі навчання.

Зарубіжні концепції уяви та креативності. У світовій психології концептуальні основи функціонування уяви розробляли С. Аріеті, Р. Ассаджиолі, В. Вундт, Дж. Гілфорд, В. Джемс, А. Маслоу, Ж. Піаже, К. Роджерс Е. Торренс та інші. Ж. Піаже дослідив еволюцію операційних структур інтелекту, в межах яких функціонує уява дитини. Дж. Гілфорд, Е. Торренс розробили методологічний інструментарій для вимірювання дивергентного мислення, яке є когнітивним фундаментом творчої уяви. А. Маслоу, К. Роджерс тлумачили уяву як засіб вираження внутрішнього Я та шлях до самовдосконалення особистості.

Постановка завдання. Мета статті: систематизувати теоретичні засади дослідження творчої уяви, проаналізувати її зв'язок з психічними процесами та розвитком особистості студентської молоді.

Виклад основного матеріалу. Характеризуючи студентську молоддь, В. Поліщук визначає засадничими рисами цього віку прагнення до навчання та самоосвіти, спрямовані на майбутню реалізацію конкурентоспроможних професійних компетенцій. Важливим новоутворенням цього періоду є пік розвитку творчих здібностей, фундаментом яких виступає уява [4, с. 396–400].

Уява – це вищий пізнавальний психічний процес, який передбачає створення нових образів на

основі попереднього досвіду людини. Своєю чергою, творча уява є особливим видом уяви, під час якої людина самостійно створює нові образи, ідеї, що є цінними для інших людей чи для суспільства в цілому, і які втілюються в конкретні оригінальні продукти діяльності [2, с. 75–76].

Психологічні дослідження свідчать, що уява студентської молоді набуває нової якості – вона стає більш довільною, інтенційною та функціонально спрямованою. Як зазначав Л. Виготський, творча уява є не лише сферою фантазії, а й механізмом, що активно залучений до перетворення дійсності, творення нового та особистісно значущого. За Л. Виготським, уява має соціальну природу і формується в процесі опанування культурних засобів діяльності, зокрема мовлення (Виготський, 1984).

У студентської молоді, завдяки широкому досвіду навчальної діяльності, спілкування, участі в наукових та творчих заходах, розширюється спектр образів, що стають матеріалом для активної та репродуктивної уяви. Активізації репродуктивної уяви сприяє оволодіння навчальним матеріалом, який значно ускладнюється в цьому віці. Розвитку відтворювальної уяви сприяють описи, креслення, нотні знаки. Водночас у них активно формується і розвивається творча уява в різноманітних видах творчої діяльності (образної, наукової, художньої, технічної). На відміну від відтворювальної уяви, яка базується на попередньому досвіді та сприйнятті, творча уява створює нове, оригінальне. Без творчої уяви не можна сформулювати гіпотези, створити оригінальні продукти діяльності. Завдяки здатності регулювати свою інтелектуальну діяльність, уява стає керованою, критичною, а її образи виникають під впливом завдань навчальної діяльності та життя. Психічне життя студентської молоді охоплене мріями про майбутнє (участь у суспільному житті, родинне життя, групова діяльність) [5].

У межах когнітивного підходу Ж. Піаже розглядав уяву як компонент мислення, що формується разом із розвитком операційних структур інтелекту. На етапі формальних операцій (від 11–12 років і далі), який охоплює і студентську молоддь, з'являється здатність до гіпотетичного, абстрактного мислення, що безпосередньо пов'язане з уявою [9]. Студентська молоддь здатна створювати складні, логічно пов'язані уявні конструкції, моделювати різноманітні варіанти майбутнього, прогнозувати результати навчальної або професійної діяльності. Учений також зазначав, що в цей віковий період на перший план

виходить категорія можливості, що приводить до інтелектуального експериментування, своєрідної «гри у формули та поняття». Завдяки такому стилю мислення генерується творчий потенціал. Отже, уява це не просто фантазія, а механізм інтелектуального прогнозування та структурування реальності, який досягає свого піку розвитку на стадії формальних операцій [9].

Дж. Гілфорд розширив базу когнітивної психології, закладеною Ж. Піаже, додавши поняття «дивергентне мислення». Дж. Гілфорд виокремив два види мислення: конвергентне (логічне, послідовне, односпрямоване) та дивергентне (різноспрямоване, варіює способи вирішення проблеми) [2, с. 72–73]. Автор зазначає, що більшість людей з раннього віку, а потім навчаючись у школі, вищому навчальному закладі, здебільшого користуються конвергентним мисленням. На противагу цьому, творчим особистостям властиве дивергентне мислення, багатовекторне. Люди, вирішуючи проблеми будь-якого плану, починають шукати різноманітні варіанти і чим більше, тим краще. Вважається, що дивергентний спосіб мислення є основою творчого мислення. Дж. Гілфорд обстоював думку, що в молоді продуктивність уяви значною мірою визначається рівнем розвитку дивергентного мислення, тобто вмінням генерувати багато ідей у відповідь на стимул, гнучко переключатися між різними образами та формувати нестандартні рішення. Структура дивергентного мислення містить такі складові, як образна гнучкість, оригінальність, плавність, деталізація. Ці якості тісно пов'язані з творчою уявою [7].

У межах асоціативної теорії креативності, розробленої С. Медником, творчий процес розглядається як формування нових комбінацій з асоціативних елементів [8]. Автор зазначає, що творча уява безпосередньо залежить від здатності особистості встановлювати «віддалені» зв'язки. Чим далі один від одного у смисловому просторі знаходяться елементи, тим оригінальнішим є результат їх поєднання. На відміну від конвергентного мислення, креативність передбачає вихід за межі очевидних, шаблонних рішень. Це процес інтеграції компонентів, між якими на перший погляд відсутня логічна спорідненість. Саме здатність до генерування нестандартних асоціативних рядів є диференційною ознакою творчих індивідів, що забезпечує основу для продуктивного та інноваційного мислення.

Для студентської молоді, зокрема тих, хто опановує гуманітарні та творчі спеціальності, вільне асоціювання є не лише когнітивною функцією,

а й професійно необхідною навичкою. Це проявляється як написання есе, критичні розбори, де постає необхідність синтезувати знання з різних дисциплін для створення унікального аргументу; розроблення концепцій, що базуються на метафоричному переосмисленні реальності та пошуку інсайтів; вирішенні нестандартних завдань, що вимагають «стрибка» уяви за межі стандартних алгоритмів.

Аналізуючи особливості мислення студентської молоді, зазначимо, що в цей віковий період завершується формування стадії формально-логічних операцій та відбувається поступовий перехід до постформального мислення. Особистість демонструє здатність приймати рішення, синтезуючи об'єктивні факти із суб'єктивним досвідом; бачити зв'язки між протилежними явищами та сприймати суперечності як рушійну силу розвитку; ефективно розв'язувати життєві проблеми, що не мають універсального або однозначного рішення [5].

Таким чином, особливості мислення є критично важливим етапом фахової підготовки, оскільки він дозволяє трансформувати накопичений досвід у якісно нові інтелектуальні продукти, безпосередньо пов'язані з творчою уявою.

У контексті життєдіяльності студентської молоді, як і на попередніх етапах онтогенезу (зокрема в підлітковому та ранньому юнацькому віці), домінуючим залишається емоційний компонент. Це проявляється у виразній потребі молодих людей транслювати власні почуття та думки, які часто трансформуються у стан творчого натхнення. Закцентуємо увагу, що взаємозв'язок творчої уяви та емоційної сфери має двосторонній характер: з одного боку, образи фантазії здатні викликати цілком реальні та інтенсивні почуття, навіть за умови відсутності фізичного об'єкта уяви, а з іншого – саме емоції стимулюють активну діяльність уяви, спрямовуючи її на створення образів, що релевантні цим внутрішнім переживанням [7].

Творча уява в означений період є фундаментальною психологічною рисою, що активно розвивається через самопізнання та пошук свого місця в світі. Найбільш типовим виявом цього процесу є літературна творчість, яка дозволяє втілити рефлексії та почуття у художні образи. Важливим стимулом для фантазії, за Л. Виготським, виступають незадоволені потреби та прагнення, які стають рушійною силою творчого процесу.

Особливого значення творча уява набуває у контексті розвитку емоційної чутливості та

емпатії. У сучасних українських реаліях, позначених досвідом війни та травматизацією суспільства, здатність до глибокого розуміння емоційного стану іншого стає критично важливою для взаємодії та взаємодопомоги.

На відміну від підліткового віку, де переважає спонтанність, уява студентської молоді характеризується балансом між емоційністю та когнітивною керованістю. Вона набуває усвідомленого характеру, що дозволяє ефективно використовувати її як інструмент моделювання в навчанні, професійному проєктуванні та особистісному житті.

Творча уява є важливою для формування власної Я-концепції, власного Я. Я-концепція студентської молоді є динамічною системою уявлень про себе, що активно формується через призму професійного самовизначення та соціальної адаптації. В. Поліщук вважає юнацький вік сензитивним періодом для розвитку соціогенних потенцій, або «золотою порою людини», коли набувається навчально-професійний досвід для реалізації індивідуальної траєкторії професійної кар'єри з обов'язковим досягненням життєвого успіху. Водночас відбувається переосмислення життєвого досвіду поза межами тривалого перебування в шкільному середовищі (у соціальній ролі студента зіставляється з 3 і 4-м роками денної форми навчання) [4, с. 396–397]. У цей час суттєво збільшується коло спілкування, відбувається подальший розвиток когнітивних можливостей, зміна способу життя, що пов'язані з навчанням у вищому навчальному закладі. Усе це сприяє переосмисленню Я-концепції та появи надій на майбутнє [6, с. 159]. Зазначимо, що творча уява безпосередньо пов'язана з Я-концепцією студентської молоді, що виявляється у високому рівні креативності, який стимулює самовираження, дозволяє конструювати «Я-ідеальне» та гнучко коригувати «Я-реальне».

Згідно з гуманістичним підходом (К. Роджерс, А. Маслоу), уява є складовою самоактуалізації особистості – здатності людини до реалізації свого потенціалу, що виявляється в творчій діяльності. Творча уява студентської молоді виконує функцію самовираження, пошуку смислів, побудови уявлення про майбутнє Я. Як зазначає О. Киричук, особистісна активність студентської молоді, їхня здатність до творчої самореалізації у професійному й навчальному просторі значною мірою зумовлена розвитком уяви як цілісного когнітивно-емоційного механізму [1].

Творча уява студентської молоді безпосередньо пов'язана з результатами досвіду спілкування, спільної діяльності з іншими людьми та власної активності. Таким чином поступово формується специфічний внутрішній світ, який, з одного боку, може надавати будь-якій діяльності творчого характеру, а з іншого – репродуктивного, за готовими, чужими схемами. Саме збагачення внутрішнього світу, створеного самою людиною відповідно до законів саморозвитку й творчості, стає могутнім джерелом повноцінного розвитку людини [3].

Покращення навчального процесу у ЗВО неможливе без активації творчої уяви. Використання евристичних прийомів для розв'язання практичних завдань стає потужним драйвером розумового розвитку. Саме через цей процес у студентської молоді генерується суб'єктивна новизна, вибудовується власний внутрішній світ. У цей період відбувається трансформація: «первинна креативність» дитинства переростає у «спеціалізовану креативність». Це не просто здатність творити, а фахова компетентність, яка дозволяє бачити нестандартні рішення у конкретній сфері діяльності, стаючи її необхідною «зворотною стороною» та інтелектуальним доповненням [2, с. 100–101]. Саме навчальне середовище стає фундаментальною платформою для розвитку творчої уяви студентської молоді. Активізація імажинативних процесів досягається через впровадження методів проблемного, проєктного та ігрового навчання, а також завдяки формуванню атмосфери креативності, що стимулює ініціативність і самостійність. Таким чином, ключовою умовою розвитку уяви є залучення особистості до багатогранної діяльності, розширення сенсорного та емоційного досвіду, що безпосередньо підвищує продуктивність творчої активності.

Узагальнюючи результати дослідження, можна виокремити ключові психологічні характеристики, що визначають специфіку творчої уяви студентської молоді:

- інтенціональність (чітка спрямованість уявних процесів на розв'язання конкретних творчих завдань та досягнення визначених цілей);
- довільність (здатність свідомо керувати потоком образів, фокусувати уяву в межах пізнавального запиту та контролювати процес побудови нових моделей реальності);
- когнітивна інтегрованість (тісна взаємодія з мисленням, пам'яттю та мовленням, що дозволяє трансформувати абстрактні ідеї у конкретні вербальні чи візуальні структури);

– мотиваційна детермінованість (активація уяви внутрішніми потребами особистості – прагненням до пізнання, досягнення успіху та само-реалізації);

– емоційна забарвленість (висока насиченість образів почуттями; тісний зв'язок уяви з ціннісними орієнтаціями, очікуваннями та життєвим досвідом).

Висновки. Творча уява студентської молоді – це складний багатокомпонентний феномен, що полягає в здатності генерувати оригінальні ідеї та образи, які виходять за межі репродуктивного досвіду. Вона відіграє фундаментальну роль у пізнавальній, професійній та особистісній сферах молодого людини. Основними детермінантами розвитку творчої уяви

у цей період є: синергія високого рівня когнітивного розвитку, інтенсивний пошук ідентичності та гостра потреба у самовираженні; створення сприятливого соціально-психологічного клімату, впровадження особистісно орієнтованих методик навчання, а також стимулювання автономії та творчої ініціативи здобувачів освіти. Таким чином, творча уява студентської молоді є не лише інструментом художньої чи наукової діяльності, а й важливим механізмом конструювання власного Я та проєктування майбутнього життєвого шляху.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі вбачаємо в створенні та апробації конкретних психолого-педагогічних комплексів для стимулювання творчої уяви в умовах закладу вищої освіти.

Список літератури:

1. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / за ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики. Житомир: Вид-во Рута, 2006. 320 с.
2. Ільїна Н. М. Психологія творчості та обдарованості: навч. посіб. 2-ге вид, виправл., переробл. Суми : Університетська книга, 2020. 234 с.
3. Подоляк Л. Г., Юрченко В. І. Психологія вищої школи: підручник. 3-тє вид., випр. і доп. Київ : Каравела, 2011. 360 с.
4. Поліщук В. М. Віковий кризовий розвиток людини: від народження до дорослості: навч. посіб. Суми : ПФ «Вид-во «Університетська книга», 2020. 459 с.
5. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія : навч. посіб. 6-те вид., переробл., доп. Київ : ВЦ «Академія», 2024. 384 с.
6. Сірко Р. І. Структура «Я-концепції» студентів-психологів вищих навчальних закладів Державної служби України з надзвичайних ситуацій. *Науковий вісник Львівського держ. ун-ту внутрішніх справ*. Вип. 2. 2013. С. 158–166.
7. Шрагіна Л. І. Проблема психології творчого уявлення в роботі Т. Рібо «Творча уява». *Вісник Харківського нац. ун-ту: зб. наукових праць*. Вип. 52. № 1065. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. С. 76–80.
8. Guilford, J. P. (1967). Creativity: Yesterday, today, and tomorrow. *The Journal of Creative Behavior*. 1967. 1(1). P. 3–14. URL: <https://psycnet.apa.org/record/1967-10453-001>.
9. Mednick, S. The associative basis of the creative process. *Psychological Review*. 1962. 69 (3). P. 220–232. <https://doi.org/10.1037/h0048850>.
10. Piaget J. The stages of the intellectual development of the child. *Bulletin of the Menninger Clinic*, 1962. 26 (3). P. 120–128. URL: <https://scispace.com/papers/the-stages-of-the-intellectual>

Pyina N. M. THEORETICAL FOUNDATIONS AND PSYCHOLOGICAL DIMENSIONS OF CREATIVE IMAGINATION AMONG UNIVERSITY STUDENTS

The article provides a theoretical analysis and systematization of scientific approaches to the study of the psychological characteristics of the creative imagination of student youth. The relevance of the study is determined by the current challenges facing Ukraine: a systemic crisis in various spheres of public life requires the search for innovative ways of socio-economic development, the introduction of new technologies, and creative strategies for solving urgent problems. It is argued that student youth is a sensitive period for the development of creative imagination, as it becomes the foundation for the formation of professional identity, personal self-awareness, and strategic life planning. The relationship between creative imagination and the transformation of thought processes is identified. The transition from abstract-logical to post-formal thinking is considered, where creative imagination acts as a tool for constructing hypotheses and generating fundamentally new ideas. The influence of emotional sensitivity, empathy, and internal motivation on the intensity of imaginative processes is analyzed. It has been proven that the creative imagination of student youth is based on the balance between the emotional richness of images and their cognitive controllability. The influence of creative imagination on the expansion of social roles and the development of communicative

competence is revealed. Creative activity contributes to the structuring of the inner world of the personality, which allows any professional or personal activity to be imbued with creativity. The factors of the educational environment of a higher education institution that stimulate the development of the creative potential of future specialists are characterized. It is emphasized that the accumulated experience of joint activities and social interaction becomes a resource for activating the internal activity of student youth, which is a necessary condition for their successful self-realization in conditions of uncertainty.

Keywords: *educational environment, professional identity, self-realization, student youth, creative imagination.*

Дата першого надходження статті до видання: 04.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 01.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 18.05.2026